

PROTESTÁNS HETILAP.

AZ EGYHÁZ ÉS ISKOLA KÖRÉBŐL.

Megjelen minden héten egyszer szombaton egy iven. — Előfizetési ár egy évre 6 frt, félévre 3 frt. — Az osztrák-magyar monarchián kívül eső országokba egy évre 7 frt. — Egyes szám ára 12 kr. — Hirdetések díja száz szóig 1 frt; kétszáz szóig 2 frt; a másodszori hirdetésnél 100 szóig 80 kr.; harmadiknál 70 kr.; bélyegdíj mindenik hirdetésnél külön-külön 30 kr. Melléklési díj minden száz darabtól 1 frt 50 kr. A lapot érdeklő mindennemű közlemények a szerkesztőhöz — Nagy Péterfia-utca 961 sz. intézendők.

A magyar protestáns egyetem kérdéséhez.

II.

Protestáns theologiai és jogi akadémiáink, mostani szervezetekben, csak csonka intézetek, a valódi tudományos jelleget és értéket biztosító bölcsészeti szak egyik mellett sem lévén felállítva, oly mérvűleg, a mint azt a tudományok más követelményei igényelik.

Igaz ugyan, hogy korunkat a pusztá szakismeretekre való törekvés jellemzi, s még az egyetemek hazájában Németországon is hallhatni e panaszt, midőn a mostani tanügyi állapotokat jellemző egyik német tanár Meyer, Deutsche Universitäts-Entwicklung című értekezésében (49—51 lapokon) határozottan így nyilatkozik: „A tudományokhoz való eszményi szeretet és ismeretek után való önzetlen és egyetemes törekvés helyébe, ifjainknál mindinkább a gyakorlatias érdekek, a hasznos után való törekvés és szakpályára való irányzat léptek, s tartják őket hatalmuk alatt. A tanuló vagy tanulmányozó iskola gyermekké lesz, és miután reá nézve a törvényszerű lecke-kényszer megszűnt, hallgatólagosan belenyugszik, sőt többnek szükségét nem is érzi, hogy a tanár csak annyira szorítkozzék előadásaiban, mennyi majd a vizsgálat letehetésére megkívántatik; tehát csak szoros értelemben vett programot igényel. — Ki nem a természettudományok művelője, elhagyja az egyetemet, a természettudósok legfontosabb fölfedezéseinek ismerete sőt sejdítése nélkül. A ki orvos növendék, alig nyert valami átható tekintetet, saját szakjára tartozó tudományokon kívül más ismeretek mezejéről. — A joghallgató az emberi testszervezetet nem ismeri, az orvosnövendék nem képes megítélni a legegyszerűbb jogesetet sem; a nemzetgazdász, népismerő, történelem, irodalom első alapvonásai, nem különben a társadalmi élet-

ben naponként szükséges tudományok ismeretei, mint a melyek nem a tulajdonképeni szakra tartozók, ijesztő távolságban vannak ifjainktól. A tantermek egymás mellett fekszenek, a különböző szakok egy összefoglalóban az universitásban egyesítvők, a tanárok a fakultás és senatus által, az egész személyzet a statutumok és külső szervezet által egymással összekötetvők, de azért ezen tagozatok között a szellemi kötelék hiányzik. Az oly tudományok hallgatása, melyek nem tartoznak szorosan a szakpályákhoz, csak a ritkaságok közé tartozik már. A bölcsészet úgy a joghallgatókra mint az orvosnövendékekre nézve nem kötelezett tantárgy lévén, a jogászok és orvosok a bölcsészetet, a theologusok és nyelvészek pedig a természettudományokat látszanak elhanyagolni. Az orvosokat jellemző materialismus semmi nem egyéb mint a lélektanban való járatlanságuknak sőt tudatlanságuknak erős bizonyítéka“ stb.

Ez a jellemzés teljesen ráillik a mi viszonyainkra és állapotainkra is s épen az a feladat és kötelesség, hogy ezen áramlatnak minden áron ellene dolgozzunk. — Már pedig a tudmányszeretet felköltésére és ápolására mint leg-hatalmasabb eszközök a bölcsészeti szakok szolgálhatnak, melyeknek jelenben oly nagy hiányával vannak protestáns főiskoláink. Távolság legyen azonban, hogy azzal biztátnók magunkat, miszerint a bölcsészeti szak vagy szakok felállításával, már minden egyszerre megváltozik, ismerve a tanulni szeretés vágyának csekély fokát, a mely a mi magyar ifjuságunknál — fájdalom — oly nagy mérvben tapasztalható; de annyi mégis el fog azok által éretni, hogy lesz alkalom és lehetőség azon kevesek előtt, kik mint választottak a tudomány égi szelleme által hajtva ismeretek után vágyakodnak, lesz előttök biztos forrás felmutatva melynél tudmányszomjukat kielégíthetik.

A bölcsészeti szaknak megteremtését követeli

a magyar protestáns egyháztól, a protestáns közélettanodák — gymnasiumok fenntartásának fontos kérdése és ügye is. — Különösnek tűnhetik fel, hogy a magyarországi helv. és ágostai hitvallású egyházkerületek mintegy 55 közélettanodát és 13 tanítóképezdét tartanak fenn s az ezekbe szükséges tanítók képzéséről még eddig legalább kellőleg nem gondoskodtak; pedig jól képzett, valódi protestáns szellemű és jellemű tanárok nélkül gymnasiumaink föl nem virágozhatnak. Ezen szempontból is tehát halaszthatlanná lett a prot. főiskolák mellett a bölcsészeti szaknak fellátása.

Egy önálló bölcsészeti tanfolyam szervezése és berendezése — szó sincs róla — jelentékeny anyagi és szellemi tökélettelését igényeli, melyek egy egyházkerület erejét nagy mértékben túlhaladják; azok megvalósíthatása érdekében tehát, több kerületnek kell egyesülni. — S ezen egyesülés csak úgy lesz kivihető, ha meggyőződésről arról az egyházkerületek, hogy főiskoláik mostani szervezetükben nem képviselvének teljesen a protestáns egyház érdekeit a tudomány terén; sőt még a jogi képzés megadhatása tekintetében sincs egy is az 5 vagy 6 protestáns jogakadémia közül úgy ellátva és berendezve a mint azt a jog s államtudományok mai fejlettsége megköveteli: tehát nem követik többé szántszándékosan az erőket szétforgácsolásának elvét, hanem egyesülnek; például a reformált 4 egyházkerület a mostani 5 jogakadémia helyett két-tőt tisztességesen berendez s egy pontra a theologiai és jogi szak mellé, önálló bölcsészeti tanfolyamot is szervez. Mert habár a protestáns jogakadémiák ily számban és szerkezetben fenállásának őszinte barátja nem lehetek, azt a protestáns egyház jól felfogott érdekéből nélkülözhetetlennek tartom, hogy egy-két protestáns jogakadémiát fenartsanak az egyházkerületek; jól tudván azt, hogy a világi férfiak szellemi képzettségétől s egyházas érzületétől ép oly mértékben föltételeztetik egyházunk jóléte, békesége és fölvirágzása, mint a lelkipásztorok s tanítók szakismeretétől s buzgó működésétől.

Hittani, jogi s bölcsészeti szak, e három fakultás képezné azon protestáns főtanodának vagy egyetemnek alkatrészeit, melynek fölállítása ugy a tudomány és magyar nemzetiség, mint a protestáns egyház érdekeiből annyira kívánatos. — De hol, az ország melyik pontján lenne az legcélszerűbben, az egyetemes protestáns egyház nagyobb mérvű terhelése nélkül fölállítható? Tartsunk e tekintetben egy rövid szemlét s mérlegeljük a helyzeti viszonyokat.

(Folyt. köv.)

W.

A tiszántuli ref. egyházkerület közéletiskolái.

Sokszor hallottuk, sokszor hányták a szemünkre, hogy kivált a „kálomista“ iskolákban vizsgálatlan tanárok működnek. Ez azt tette volna világosabb szóval, hogy tehát képzetlenek is. Gyanus ugyan védelemre kelni pro aris et focis, de mégis elmondom, amit e tárgyról én gondolok.

Igaz az, hogy a prot. tanárok csaknem kizárólag a theológiára készült egyének közül lettek. De az már nem igaz, hogy azok lettek volna tanárokká, a kiknek papság nem jutott. Az a tény, hogy a fiatalság színe-java vált ki tanárnak, a közéletiskolák közül aspirálni sem igen mert rá egy sem. Nem is kellett volna. S ha hozzá vesszük, hogy a theológiát végzett s tanárrá készülő ifju egy pár évet rendszeren külföldön is töltött vagy megválasztása előtt, vagy azután, de még hivatalba lépése előtt, bajos lesz csak ugy szemé-szökteben azt állítani, hogy a prot. tanárok, mert nem vizsgáltak, képzetlenek. Maga a rendszer olyan volt, hogy kivált a jobbra való fiatal ember akarva sem kerülhette el, hogy a tanítás mesterségében gyakorlatilag ne képezze magát. Lehet azonban, sőt van arra is példa, hogy a felekezeti iskolában működő tanárok valamelyike szakjában nem elég képzett, melyik vizsgálati rendszer teszi ezt lehetetlenné? Ismertem én vizsgázott mathesis tanárt, kinél többet tudott egy jóra való gymnasiumot végzett ifjoncz. S hogy a prot. tanárok még sem igen tesznek vizsgálatot, annak bizony jó részben a félelem, vagy legalább az álszemérem az oka. Ugy látszik, mi kálomisták általában erősen hajlunk az önbizalmatlanság felé. S az is igaz, hogy nem igen tudjuk, milyen mértékkel mérnek a tanárvizsgáló bizottságok. A szabályzatban felrakott tudomány-czimek épen nem tájékoznak, de arra igen alkalmasok, hogy lelkiismeretes fiatal embert, ki nem tudja, hogy p. o. „hő elmélet alapvonalai“ alatt azt értse-e a mi Zeuner művének első kiadásában, vagy a mi a legujabban, vagy a mi a Clausiniében van, visszatartsa, míg mindent, a mi keze ügyébe esik, át nem tanulgatott. S ha mind átnézegette, már tanár, itt rá nem kényszeríti senki, hogy vizsgálatot tegyen, a vizsgálat hirt nem ad, jobb kenyeret nem ad; — némelyikünk talán még restellené is, hogy volt tanítványai előtt tegyen vizsgálatot; elmarad az egész. Nem vagyunk mi hirre vágyó nép, s van bennünk egy kis keleti — — apathia, (magyarul: pihenni vágyás) s elmarad igen gyakran az irodalmi munkálkodás is. — A ki minket meg akar ismerni, azt tesszük fel, jöjjön közénk. — Kicsiny a boltunk, nincsen kirakata s a mi benne van sem mind eladó. És hogy jó részben ez s nem a képzetlenség az ok, annak bebizonyítására elég talán utalni azok tekintélyes számára, kik a legujabb időben, minden kényszerítés nélkül, egyedül a közvélemény szándékosan felébresztett bizalmatlanságának eloszlatása végett tanári vizsgálatot tettek a prot. tanárok közül. S azt hiszem, ezek száma nőni fog folyvást s ha már a veteránok csapatja nem fogja is már bebizonyított képességének czimeréül megszerezni a tanári diplomát, a nyomukba lépő ifjabb nemzedék megteszi ezt kivétel nélkül s meg is kell tennie a jelen körülmények közt, ha egyébért nem, a felekezeti iskolák jó hírneve fenntartásának érdekében. — De hogy ez egészben bekövetkezhessék, a

felekezeti iskolákat fentartó hatóságok gondja. Móját kell találni annak, hogy fiatal tanáraink hivatalba lépésök előtt szerezhessék meg mindannyian a hivatalok jól viteléhez szükséges szakképzettséget. Vagy stipendiumokkal segíteni a tanári pályára szándékozókat az egyetemi cursus hallgatására (a mit egyébiránt én részemről a felekezet érdekében *teljesen* célra vezetőnek nem látok; — hogy miért? meglehet, elmondom máskor) vagy magának a felekezetnek gondoskodni bölcsészeti fakultás és tanárképző szeminárium felállításáról és pedig minél hamarabb, mert az idő sürget.

De higyjük, hogy mindez a közel jövőben meg is lesz. S míg valósulhatna, addig sem riadnak vissza ifjabb tanáraink semmi fáradságtól, hogy az általuk képviselt ügy tovább fejlődhetése érdekében, megszerezzék maguknak a tanári külső qualificatiót is.

Lesznek tehát mostantól fogva a fentérintett superintendenciális határozat folytán vizsgálatot tett tanáraink s beléptőkkel egyidejűleg kezd meginni az osztályrendszernek universalis genieségére alapított épülete is. De sok „lábfa“ támogatta pedig. A leghatalmasabbik az, hogy az iskolában nemcsak tanítani kell, hanem nevelni is, — ergo legalább az algymnasiumban legkevesebb 5-6 féle, vasvilával összehányt tantárgyat kell tanítani egy tanárnak. — Mert hát milyen szépen correspondeál egymásnak a vallás, latin, magyar, német, történet, földrajz. Lehetetlen azt csak képzelni is, hogy a ki a classica philológiát tanulja, abban meg ne találja a természeti földrajzot is. Meg az egyháztörténet, hogyne foglalná magában a német syntaxist. Meg aztán nem jelesebb tanár az olyan, ki minden tantárgyban otthon van, mint a ki csak egyet-kettőt tud eltanítani? Hogy lehetne azt fel is tenni — hic Rhodus, hic salta — hogy egy gymn. tanár ne tudna akármelyik tantárgyból annyit, a mennyi a 4 alsó osztályban kell?

Hanem tréfa, a mi tréfa! Ily érvelést csak azoktól hallani, kik nem ismerik eléggé a szaktanítás hátrányait. A kik ismerik, a kik tudják, mily óriás fáradságába kerül p. o. a magyar közoktatási miniszteriumnak az egyes iskolákban a különböző szaktanárok munkálkodásának összhangzatba hozni akarása a nélkül, hogy a kellő eredménnyel mai napig dicsekedhetnének; a kiknek — mert többen vagyunk ám így — már borsózik a háta is a módszer örökös emlegetésétől s a temérdek módszeres tanácskozástól, mely legtöbbszörre az irat-halmazt szaporítja, a nélkül, hogy a módszer javulására valóban közre működne; azok lehetnek elég argumentumot, magában a szaktanítás természetében, az osztályrendszer tovább fentartása mellett. Hogy mik ezek az argumentumok? bővebben fejtegetni jelenleg messze vinne s a mi iskoláink legnagyobb részének nincs is oka a szaktanítás hátrányaitól óvni magát; sokkal sürgősebb dolog kiigazítani az osztályrendszer szülte fogyatkozásokat. Mert bizony az teljes lehetetlenség, hogy különböző természetű tantárgyakat s plane négyet-ötöt, a legjobb tanár is egyenlő sikerrel taníthasson (vagy ha mind egyenlő sikerrel tanítja, az bizonyosan onnan van, hogy egyiknél sincs siker) — bár viszont az is igaz, hogy minden gymn. tanárnak kötelessége annyit tudni, hogy bármely gymn. tantárgyat szükségből (na hiszen, csak taliter qualiter) el tudjon tanítani. Mert a mit a gymnasium ad, s erre nem lesz felesleges reflectálni némely szaktanárr társunknak,

az semmi irányban sem számítható be szakismeret gyanánt, a szakismeret *azon tul* kezdődik, a ki a mathesisből, physikából p. o. (feltéve, de meg nem engedve) csak annyit tudna, mennyit a gymnáziumban tanít, az még épen úgy nem matematikus vagy physikus, a mint nem philologus az, kinek ismeretköre csak a gymnáziumban ismertetett auctorok megértéséig terjed. — Pedig ha ezzel egyszer tisztába jövünk, mindjárt könnyebb lesz elhárítani a szakoktatás legnagyobb hátrányát, az egyes tantárgyaknak képviselőik általi tulbecsültetését, s ennek szükségképeni eredményét, a széthuzást, az összhangzat hiányát. S csak akkor adhatjuk fel teljesen, félelem nélkül az osztályrendszert, ha biztosak vagyunk arról, hogy a szaktanítás előnyeit nem fogja paralyzálni a széthuzásból eredhető hátrány.

De hát mire való ez a temérdek elméleti fejtegetés?

Ez bizony szives türelmü olvasóm arra, hogy elmondhassam tenéked, hogy a mi debreceni iskoláinkban az alsóbb osztályokban, a számtan és term. tudományok kivételével egész a legújabb időkig teljes osztályrendszer, a felsőbbekben pedig máig teljes szakrendszer virul; s hogy ha a fentebbi elméletet helyesled, igazat adj nekem abban, hogy biz ez sehogy sem lehet így. Mert a felsőbb osztályokban a teljesen keresztül vitt szak elkülönzés ép úgy nincs helyén, a mint nem helyes az alsóbb osztályokban az osztályrendszer.

(Folyt. köv.)

Békési Gyula.

XIII. Leo ő szentsége és a szociálisták.

(Vége.)

A német szociálismus husz évvel ezelőtt alig volt valami; 10 éve még jelentéktelen; a dicső győzelmek ideje óta azonban hatalom. Vannak vezérei, pénztára jókarban, hanem az „ördög fillérek“ a „Péter fillérekkel“ egyenlő mérvben csörögnek. A szociális törvény szentesítése előtt volt 14 nyomdája, 41 hirlapja, köztük 13 napi lap. 18-at a legközelebbi 9 hónap szült. Előfizetőik száma meghaladja a 130 ezeret. A párt hivatalos lapjának a Lipcsében megjelenő Vorwärtsnek 12 ezer előfizetője volt; a Neuwelt mulattató lapnak 35 ezer előfizetője. A „der arme Conrad“ szociálista naptár 50 ezer példányban kelt el.*

Szintén természetesnek látszik, hogy a felcsapódott áramlatát a dolog rendes állapotával elégedetlen elemeknek nem hagyja felhasználatlanul a májusi törvények miatt harcban álló ultramontán katolikus párt. Si superos nequeo, Acheronta movebo. Ha kell harcz, legyen harcz s megindult német országon a „Kulturkampf.“

Ketteler Májncz volt hirneves püspöke vette gondja alá a szociális ügyet. Könyve: „die Arbeiterfrage und das Christenthum“ a legékebb szavakban tolmácsolja a társadalom kóros állapotát. Panaszolja, hogy a liberálistáknak nincs eszköze a baj megorvoslására. Ő már, mint most a szent atya, a legékebb szavakban hi föl a katolikus tanok követésére, mert ezek az alsóbb osztályokat sorsukkal kibékítik. A hívó örömmel állja ki a legnehezebb megkísértetéseket tudva, hogy jutalmul örök boldogságot nyerend. A keresztyénség az önfeláldozás, az engedelmesség hirdetője. A keresztyén munkás nem lesz részeg, nem rosz erkölcsű,

*) Ez adatokat a Revue egy másik dolgozótársa, Valbert cikéből vettük.

tartózkodik a lázongástól, mindig elégedett lesz s tisztelni fogja a hatóságot s a tekintélyeket. — Mennyi szép szó, s mily ékesszólással előadva, támogatva az evangélium s az egyházi atyák legszebb nyilatkozataival. — Szavak, szavak, szavak — mondaná Shakespeare.

Moufang kanonok ur azonban már tovább megy s egy 1871 febr. 27-én tartott választási gyülekezésem előadja a katolikus egyház programját a társadalmi bajok iránt. A munka-bér ki nem elégitő. A munkások helyzete nem olyan, minőt az emberiség, a keresztyénség kívánhat. Minden baj kutfeje a kereslet és kínálat vas törvényében van. E baj ellen az önségely ki nem futja. Még a katolikus könyörület fillérei sem elegendők kielégítésökre. Az államhoz kell folyamodni. Határozza el az állam: 1. A munkás erejének védését a munka bér törvényes megszabásával. 2. Segitse pénzzel a munkás szövetkezeteket. 3. Az adó s katona terheket szállítsa le, esetleg szüntesse meg. 4. Korlátozza a tőke zsarnokságát. — Imé itt vagyunk a szocializmus delén és pedig a hivatalos katolikus egyház nevében. Hiszen van különbség azért köztük s például a szocial-damokraták között. Hogy ne volna, mikor ezek vezére Hasselmann ur dicséri munkásait, hogy „megszellőztették a fekete ruhás cselszövők terveit s hogy nem adták magukat „kaplanokráczia alá.“ Hogy ne volna, mikor a szocial-demokraták beteltek már az örökös más világi boldogságra utalással, s egy kicsit már a földön szeretnének boldogulni. Hogy ne volna, mikor Berlinben már kiadták a jelszót: a keresztyénség lerombolását. Hogy ne volna, hiszen a szocial-demokraták crédójában ott van s pedig első helyen az atheismus — s minden tekintély lábba taposása. — Örökös harcban is áll velök e „modor“ miatt az ultramontán szocialis sajtó a dortmundi „Tremonia“ az „Essener Blätter“ az „Essener Volkszeitung“ a Rheinisch-Westfälischer Volksfreund“ stb. Valódi egyetértés nem is lehet a szocial-demokraták közt, kik atheismust papolnak, a királyság egyház és minden tekintély feldulására törekednek s az ultramontán szocialisták közt, kik a tekintély megszilárdításán munkálnak, hogy azt a püspökök, a pápa kezébe szolgáltatassák. De megegyeznek abban, hogy mindkettő hizeleg a munkásoknak, előszámálják s egyaránt tulozzák sérelmeiket, kuruzsolják bajaikat, sőt ezekért mindketten a szabad elvü polgárságot teszik felelőssé, a mely „szív és könyörület nélkül fosztja ki a népet.“

Egyetértenek hát az oppositíóban, a társadalmi s állami élet egyik fontos kellékének a rendnek feldulásában. Ha aztán képviselő választásra kerül a dolog a szocialisták — tartozzanak bár a vörös vagy a fekete zászló alá — kezét fognak a liberális jelölt megbuktatására. Hol második választásra van szükség megegyeznek, hogy a több szavazatot nyert szocialista jelöltre adják szinkülönbség nélkül szavazatukat. E tények láttára bátran elmondhatja Bismark, hogy a két internacionalista párt egyesült, sőt állítják, hogy az egyesülés meghiusítására kezdett alkudozást Rómával.

Bizonyos pedig, hogy az ultramontán szocializmus nem abdikal. A keresztyén szocialisták Essen-ben 1870 jun. 29-én tartott gyűlésén egyik küldött, Witte ur e lelkesült szavakban adta elő számbeli erejüket: „Tizenöt ezer paraszt szövetkezett már Bajorországban, 15 ezer bátor ember! ez

már biztos alap a parasztság megnyerésére. Nem sokára annyit sőt többet megnyerünk Westphaliában s a Rajna vidékén. Százezer gyármunkás sorakozik zászlaink alá s nyolczvan ezer derék honfittárs nyújtja felénk kezét. Szövetkezetünk tagjait nemsokára 100-ezerével számoljuk; tisztes hadsereg! pedig ez csak a kezdet Harmincz ezer német pap áll a munka élén. Ragyogó jövőnek nézünk elé.“

S látva a tömeget, e végtelen szövetkezet, mely 1870 óta oly óriásira nőtt, látva vezéreinek a papságnak szövetkezését a választási urna előtt a szocial-demokratákkal: hihetetlen, hogy ez oly tapintattal vezetett harcjárásnak más célja ne legyen a „felebaráti szeretetnél“; kétségkívül a főczél az egyház győzelme, minden egyéb csak eszköz. A cél nagy, s azok előtt, kik hozzá földi boldogságukat s mennyei üdvüket kötik, mindennél nagyobb. Felfogható, hogy érte föláldoznak mindent: nemzetiséget, hazát, szabadságot, politikai intézményeket, nemzetgazdasági virágzást, — e másodlagos javakat, melyeknek a magunk fajta közönséges halandó nagy értéket tulajdonit.

B.—J.

TÁRCZA.

Az erkölcsi és vallási nevelés eszméinek történelmi fejlődése a francziáknál.

(Második közlemény.)

(Vége.)

Ne csodálkozzunk, ha egy *Feuilon* is, ki pedig mint mindjárt látni fogjuk, a külsőségekre sokat tartott, inkább tanácsolja *Beauvilliers* hercegnőnek háznál nevelni leányát, mint zárdába adni, bár siet hozzá tenni, hogy kevés anya van, kinek szabad volna hasonló tanácsot adni. — A *Maintenon* asszony által alapított *saint-cyr*-i nevelőintézet eredetileg nem volt zárda, mégis ugyanazon gépiesség uralkodott ott a nevelésben, mely a zárdáktól a komolyabb gondolkozásu szüléket méltán elidegenítette. Az a 250 előkelő kisasszony, kiknek 20 éves korukig itt kelle neveltetniök, vajmi keveset tanulhattak oly hölgyektől, kik a helyes írás szabályairól mit sem tudtak addig, míg *Maintenon* asszony nem oktatta őket ezekre. De nem is valami magasabb értelmi műveltség volt itt a cél, mint inkább szigoruan katolikus vallásosság, mely a nem rég még protestáns leányokat is „igaz hitűek“-ké alakítsa át. *Maintenon* asszony, kinek újabb időben megjelent „levelei a leányok neveléséről,“ „társalgása a nevelésről“ „tanácsai s utasításai a kisasszonyokhoz“ sok egészséges paedagogiai gondolatot tartalmaznak, s ki talán ott tartózkodó leányai kedvéért is nem restelt órákig tanitgatni a *st. cyr*-i intézetben, nagyon buzgó katolikus nő volt, a kegyelemről szóló dogmában hajszányira sem tért el a jezsuitáktól, a sákramentomok üdvözítő hatásában rendületlenül hitt s vakon hódolt a papok tekintélyének. Ily nő vezetése alatt álló intézetben a vallási nevelésről nem alkothatunk magunknak magas fogalmakat. — *Saint-Cyr*ben igen sokat lehetett hallani a növendékeknek a cselekedetek érdemlő erejéről, a purgatóriumi kinokról, melyekre szükség van, hogy a kereszthalál és saját szenvedéseink által egészen végre nem hajtott kiengesztelése az örök igazságnak teljessé legyen; sokat beszéltek isten dicsőségéről, még többet az uralkodóház s a nagy alapító dicsőségéről; de annál kevesebbet a leendő nők és anyák kötelességeiről. A női kézi munkák igen sok időt vettek igénybe, nagy szerencséjére a misemondó ruhákkal ellátandó templomoknak, de legfőbb ok volt e foglalkozásra *Mme Maintenon* azon hite, hogy az ifju nőket csak a munkásság

óvhatja meg a kacérságtól. S mi a fegyelmet illeti, bezzeg itt vigyáztak még egyszer a kisasszonykákra! Magában maradni senkinek sem volt szabad, kettő nem társalkodhatott együtt; nappal mindig nyomukban voltak a felügyelő apácák, éjjel a hálótermek ki voltak világítva, hogy szemmel lehessen a leányokat tartani. Az ily rendszer igen alkalmas a gyermekekből képmutatókat és alattomosokat nevelni, de vallásos nőket soha!

A milyen a gyakorlat, olyan az elmélet. A szigoruan róm. kath. paedagogusok még nagyobb számmal vannak, mint a jansenisták s elvtársaik; de tartózkodás nélkül kimondhatjuk, hogy bár soraikban nagy írók foglalnak helyet a nevelés terén, mindössze sem produkáltak annyi maradványt, mint egy *Varet*, *Nicole* vagy *Du Puy*. Többnek iratain megérzik a jansenista írók befolyása, akár mert csakugyan olvasták azok műveit. akár mert az eszmék észrevételül is terjednek s hódítanak még az ellenség táborában is.

Ilyen ingadozónak találjuk *Claude Joly*-t, ugyanazt, kinek *Mazarin* bibornok politikája ellen írott fiatalkori műve hóhérkéz által égettetett meg 1632-ben. Mint paedagogiai író nem muatta azt a bátorságot. Művében (*Avis chrétiens et moraux pour l' institution des enfans* 1675) a nevelés elvei az evangéliumra alapítvák, mint a jansenisták irataiban, de az ő catholicismusa inkább római mint ezeké. Idézeteket különben oly sűrűn használ, hogy alig lehet kikeresni egy saját szerű gondolatát. Földolgoiak a nevelésben a kegyességet s az erkölcsök jószágát tartja. S erre nézve, úgy véli, gyakran kell vinni a fiatalságot templomokba meg kell őket korán tanítani, hogyan térdepeljenek, hogyan vessék magokra a keresztet, hogyan tegyék össze kezeiket s fordítsák szemeiket az oltár felé s hogy aközben ne fecsegyenek, ne játszanak. Majd meg kell őket tanítani röviden a keresztyén hit igazságaira, jelesen az apostoli hitformában foglaltakra, az uri imádságra, az angyali üdvözletre, isten és egyház parancsaira a sákramentomokkal együtt. Mind ezeket tanulják meg könyv nélkül francziául és latinul. Kívánja továbbá, hogy rövid imádságokat s kegyes és erkölcsi mondásokat is tanultassunk be a gyermekekkel, melyeket aztán egész életükön át megőrizhetnek. Még egy jellemző vonást. A Mária-kultusz nagyon szíven fekszik *Jolynak*. Mint paedagogus azt hiszi, hogy az isten-anyaiban oly eszményt lehet a leányok elé állítani, mint Jézusban a fiuk elé. Azért egész naivul sajnálkozását fejezi ki, hogy az evangyéliság igen kevés adatot tartottak fent számukra a szent szüzzől.

A flandriai *Lindeborgnál* (*Instructions chretiennes sur le sacrement du mariage et sur l' education des enfans* 1678) először találkozunk azon gondolattal, hogy a társadalom minden osztályának szükséges a nevelés. — A vallásos nevelést ő is gépiessé teszi. Első teendő a gyermeket megkeresztelni, hogy a természeti állapotból átlépjen a kegyelem állapotába. Mihelyt beszélni kezd, tanítsa meg anyja helyesen felelni efféle kérdésekre: *hány személy van az istenben?* ki teremtette a világot? ki váltotta meg? kitől jön a megszenteltetés? hol található az üdv? No meg aztán jókor kell tanítani keresztet vetni, térdepelni, kezeit összetenni, a „Pater noster“-t, a „Credo“-t, az „Ave Mária“-t elmondani stb. Az erkölcsi nevelésre nem tud egyebet ajánlani mint a rozsz társaság eltávolítását s a szigoru testi fenytéket.

Fleury mint a *Conti* herczeg nevelője irt egy kis értekezést az olvasmányok megválasztásáról s módszeréről (1675), melynek egyik fejezetében érintve van a gyermekek nevelése is. A gyermekek vallásossága érdekében óhajtanónak tartja, hogy az első templom, melybe lép, legyen egyszerű, pompás és világos; a tanuláshoz szükséges vidámság kedvéért legyen az iskola szép vidéken, kert közepén, a könyv, melyet használnak, diszesen bekötve s a tanító nyílt arczu, tiszta beszédü, szép hangu, kellemes modoru. Mind oly követelmények, milyeneket előre várhattunk egy fejlődmi urfi nevelőjétől s a jezsuiták egykori növendékétől.

Jezsuita növendék volt *Fénelon* is, kinél mint írónál s mint paedagogusnál mi sem hiányzott, hogy olvasóit s környezetét elbájolja. Innen a hirnév, mely őt mint paedagogust is körül ragyogta, noha minél kevesebb az eredeti gondolat s az elvszerűség irataiban. Szellemdus írónak meg szokott lenni a szerencsájök, hogy a világ oly érdemeket tulajdonít nekik, melyekkel sohasem birtak, s oly hibákra is szemet huny, melyeket más embernek nem szokott megbocsátani. Egy kis őszinte, vagy tán csak negélyezett mysticismus még vonzóbb szint ad *Fénelon* gondolatainak; de ne feledjük, hogy előtte az egyház tekintélye mindenek előtt való, a sákramentomok s azok kiszolgáltatói szentek. Van hát oka az ultramontán sajtónak, ha *Fénelonban* a kath. egyház „utolsó szent“-jét tiszteli. Az atheismus, mely az utilitarianus morallal kézen fogva jár, valóban mesteri egyvelege a nézeteknek. Hires elmélkedését a *leányok neveléséről* (de l' Éducation des filles. 1687.) ma is úgy emlegetik, mint a nőnevelés evangéliumát. Pedig láttuk, hogy e tárgyban előtte már sokan s a nőnemre nézve hízegőben irtak; legalább a női természet alaphibáinak egyik sem nevezte addig a csalárdságot és hiúságot. Épen nem akar tudósokat nevelni a nőkből. Olvasás, irás, egy kis gyakorlati nyelvtan, a négy alapművelet, legfeljebb némi tájékozódás a polgári törvényekben; ennyi az, a mit ő nőknek juttatni akar a tudományokból. A történeten mellőzhető. Mert az egyház nyelve, a latint érdemes volna tudni a nőknek is. Annál kevésbé a rozsz regények nyelvét, az olaszt és spanyolt. A zene és festészet is gyanusok *Fénelon* előtt. *Fénelon* könyvében *Jézus* csak egy utánzásra méltó mintakép. Vallási oktatásaiban beszél az észhez. a képzelemhez, előítéletekhez, csak a lelkiismerethez s a kedélyhez nem szól semmit. Metaphysikai szemlélődést találunk könyvében; igaz keresztyéni szeretetet sehol. Mintha mindenáron meg akarná győzni a calvinismus ragályától érintett olvasónóit, hogy ime mily észszerü a catholicismus! Nem ösmerünk-e a jezsuita növendékre, midőn arra bátorít, hogy a gyermek füle hallatára valljuk be egymásnak hibáinkat, melyeket el sem követtünk, csak hogy az őszinte vallomás erényére rákapassuk? Ugy látszik, *Fénelon* előtt nem a becsületesség a legjobb rendőrség, nem az egyeneség a legjobb politika, nem az igazmondásban, egyszerűségben, nyíltságban áll a keresztyén erkölcsiség.

Bordelon könyve (*La belle éducation* 1693) egy jó kath. ember gondolatait adja elő a nevelésről sok jó akarrattal, de kevés mélységgel. — Az atyák tekintélye három uton van veszélyeztetve: ha eltűrik sőt takarják gyermekeik hibáit; ha rozsz példát mutatnak, elárulják gyengeségeiket és szenvedélyeiket; ha bizalmasnak s együtt nevelgélnek gyermekekkel. — A *Joly*, *Fleury*, a *Fénelon* iskolájához számíthatók még *J. B. de la Salle*, *de Saint-Pierre* abbé, *Brucourt*, *Caraccioli*, *Graillard de Gravelle* stb. mindannyian kevés eredetiséggel talán az egy *de Saint-Pierre*-t kivéve, kinek a bölcselés kissé tisztultabb létkört adott.

A *philosophiai iskolára* átmenetelt képez *Poiret Páter* hamburgi lelkész 1690-ben megjelent ily címü munkájával: *a gyermekek keresztyéni nevelésének igazi elvei egy jóakaratu embertől* (*Les vrais principes de l' education chretienne des enfans par une personne de bonne volonté*). Négyes tehetőséget különböztet meg az emberi lélekben: a kívánás, megismerés, örvendezés, s cselekvés tehetőségeit. Ismert nézeteket ír, de kortársainál több rendszerességgel s philosophiai érzékkel. — Mysticismusa *Fénelonhoz* közelíti.

Locke művének, mely *de Coste* által francziára fordított, nagy hatása volt Francziaországban; kivált a főri osztályban tettek hódítást elvei, hol az igazi vallásosságot már ekkor bölcsészeti kételkedés s hitetlenség vagy bigotteria helyettesítették. Majdnem egyidőben jelent meg franczia nyelven szintén angolból fordítva *Halifax* marquisnak ily címü munkája: *Egy anya tanácsai leányához*. E tanácsok szelleme minden inkább, csak nem keresztyéni. Az író beleviszi a politikát a morálba, a diplomatiát a házasságba. Az erényességet úgy ajánlja leányának, mint jó poli-

tikát, oktatja miként huzhat hasznot férje gyöngeségeiből, ha az kicsapongó, játékos vagy iszákos. De elvárja leányától, hogy nem fogja bizni gyermekeinek gondozását s nevelését — mint a rangjabeliek teszik, — béres kezekre. — Egy névtelennek Amsterdamban 1716-ban megjelent munkája (Nouveaux traité d' éducation etc.) csatlakozik Locke elveihez. Uj benne az, hogy *Lafontaine* meséit használja fel saját maximáinak illusztrálására.

Legnevezetesebb személyiség ez iskolából *De Crousaz Péter*, ki Lausanne-ban a bölcsészet és matematika tanára volt. Két neveléstani művet tett közzé. (Nouvelles Maximes sur l' éducation des enfants Amsterdam 1818 Traité de l' Éducation des enfants La Haie 1722) Mindenikben a *természetet* veti alapul s célja gyakorlati szabályokat adni. A gyermek tevékenységének felkeltésére az *irigységet* akarja felhasználni. A becsületesség alapjává a *hasznosra törekvést* az önzést teszi. Ő nem tiltja a színházakat, a regényeket sőt igen felhasználhatóknak tartja a nevelésben. Itt már egy új korszak szelét érezzük. E korszak a *Rousseau*-é.

Dr. Bihari Péter.

BELFÖLD.

Eszrevételek azon bírálatokra, melyek az ujszövetség átdolgozott károliféle fordításának második felerészére a „Protestáns Egyházi és Iskolai Lap“ 1878-ik évi folyamának 46. és következő számaiban, és az „Egyházi és Iskolai Szemle“ 1878-ik évi folyamának 50 ik és következő számaiban tétettek közzé.

(Folytatás.)

A 3-ik verset mi így fordítottuk „ha minden vagyonomat megétegetem is a szegényekkel; ha tűzre adom is a testemet; szeretet pedig nincs bennem; semmi hasznom abban“ Bíráló pedig így „Ha mindenemet, a mim van, mások jóltartására adom is, s ha még tán saját testem törbe vetem is; de ha szeretet nincsen bennem: semmi előnyöm sincsen.“ Ezen fordításban a „mindenemet“ után nem épen szükséges az abban már befoglalva lévő ezen tétel „a mim van.“ Továbbá az apostol tételében nincs szó a „jóltartás“-ról, mert az apostol által használt *φωμίζω* ige nem azt teszi. A „még tán“ szavaknak sem felel meg az apostol tételében semmi. A „de“ szó pedig (melyet a bíráló már az első versben is épen így használt) nemcsak felesleges, hanem valamit ront is a tétel kerektségén. Végre az apostol ezen szavait: „*οὐδὲν ὠφελοῦμαι*“ bíráló így fordította „semmi előnyöm sincsen,“ tehát az apostol gondolatát megváltoztatva, „előnyről“ szól, holott az apostól „haszonról“ szólt. A 4-ik verset mi így fordítottuk. „A szeretet hosszútűrő, szives; a szeretet nem irigykedik; a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel.“ A bíráló pedig így „A szeretet türelmes, előzékeny. A szeretet nem féltékeny. A szeretet nem kérkedik, nem fúvalkodik fel.“ Itt csak az „előzékeny“ szó ellen van kifogásom. A „*χρηστευεσται*“ ige nem fordítható az „előzékenység“ szóval. Mert ha a *χρηστός* nevet így fordítjuk „szives, jó, jóságos, hasznos“, akkor ama származékigét nem fordíthatjuk az „előzékeny“ szóval. Az 5-dik verset mi így fordítottuk „nem illetlenkedik, nem keresi önhasznát, nem ingerül fel, nem rója fel a roszat.“ Bíráló pedig így „magát meg nem gyalázza, nem magát tekinti; nem táplál haragot, nem tartja számon a roszat.“ Az apostol szavai ezek „*οὐκ ἀσχημονεῖ οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτοῦς, οὐ παροξύνεται οὐ λογιζεται τὸ κακὸν*“. Mindenki láthatja, hogy bíráló mind a négy állítmányban mást mond, mint az

apostol. Vajjon van-e joga erre bármily szabad fordítónak is? A 6-ik s 7-ik verset mi így fordítottuk „nem örül az igazságtalanságon, de együtt örül az igazságon, mindent elszível, mindent hisz, minden reményl, mindent kitűr.“ A bíráló pedig így „helytelennek nem örül, a felett a mi igazság örvend; mindent elfedez, mindent hisz, mindent reményl, mindenben megnyugszik.“ Tehát az apostol e szavait *οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ* így fordítja „helytelennek nem örül (tehát neki az *ἀδικία* = helytelenség); „a felett (e helyett, azon“) a mi igazság örvend“ (tehát bírálónak a *συν* igekötő, mely az igazság elkövetőjére viendő, felesleges). Bíráló a *στέγει*-t így fordítja „elfedez,“ a *ὑπομένει*-t pedig így „megnyugszik benne.“ Erre elég csak rámutatni.

A 8-ik verset mi így fordítottuk: „A szeretet soha el nem fogy. Ellenben a prófétai beszédek is elenyésznek, a nyelvbeszéd is megszűnnek, az ismeret is elenyészik.“ Bíráló pedig így „A szeretet soha meg nem szűnik. Legyen bár prófétai adomány, semmivé lesz; legyen nyelvbeszéd, semmivé lesz.“ Itt semmi észrevételem nincs. Ha valaki a *γνώσις* főnevet tudománynak szereti fordítani, s a tudományhoz, mint alanyhoz, hozzá illő állítmánynak tartja a semmivé levést, az ellen nem szólhatunk. A 9-ik verset mi így fordítottuk „Mert részszerint van bennünk az ismeret, részszerint a prófétálás.“ Bíráló pedig így „Mert részszerint ismerünk és részszerint prófétálunk.“ Itt bíráló visszatért az általa annyira gyűlölt szószerinti fordításhoz. De szerencsétlenségére ott teszi ezt, a hol nem kell, mert ez „részszerint ismerünk,“ kétségkívül nehezebben érthető, és ezen alapgondolatnak „az ismeretnek csak része van bennünk“ kevésbé felel meg, mint ez „részszerint van bennünk az ismeret.“ Megjegyzem még, hogy bírálónak, miután az előbbeni versben, melylyel a kezünk alatti a legszorosabb összefüggésben van, „tudomány“-nak fordította a *γνώσις*-t, nem lett volna szabad a „*γνώσκουμεν*“ igtét „ismerés“ szóval fordítani, hanem „tudás“-sal. Különbösen eszik az okadatolás alapja.

A 10-ik verset mi így fordítottuk „Mikor pedig eljő a bevégzett egész, akkor elenyészik a részszerinti.“ Bíráló pedig így „A mikor pedig eljő a tökéletes, elmarad a részszerinti.“ Itt csak azt jegyzem meg, hogy a „tökéletes“ hibásan használtatik, mivel az nem lehet ellentéte a „részszerinti“-nek, tudva lévén, hogy a „részszerinti“ is lehet a maga nemében tökéletes.

A 11-ik verset mi így fordítottuk „Mikor gyermek voltam, úgy beszéltem, mint gyermek; úgy éreztem, mint gyermek; úgy gondolkoztam, mint gyermek. Mikor pedig férfivá lettem, megszüntettem a gyermeki sajátságokat.“ A bíráló pedig így „Mikor gyermek voltam, úgy beszéltem, mint gyermek, úgy gondolkoztam, mint gyermek, úgy itéltem, mint gyermek; mikor pedig férfivá lettem, abba hagytam azt, a mi gyermeki. Erre megjegyzem, hogy bíráló ezt a szót „abbahagytam“ tulbecsüli, mivel a mi fordításunkat is a szerint akarta kiigazítani, saját fordításában is azt használja. De nem helyesen, mivel a mit csak „abbahagy“ az ember, azt megint elől kezdheti; már pedig Pál apostol e szóval *κατήργηκα* többet fejez ki, t. i. ezt megszüntettem vagy véget vetettem neki, vagy ha épen úgy tetszik, végkép abbahagytam. E szavakat „*τὰ τοῦ νηπίου*“ bíráló így for-

ditja „azt, a mi gyermeki,“ a mi fordításunkat pedig másutt így akarja kiigazítani „a gyermekhez illendő dolgokat.“ De hibásan, mivel ama szavak a nyelvtani szorosság szerint ezt teszik: „azokat, a mik a gyermekéi, a gyermek sajátai, tulajdonai, a miket a gyermek tesz.“ A közt, a mit bíráló mond, és a közt, a mit mi mondunk, nem nagy ugyan a különbség, de fordítónak nincs joga a gondolatot csak kevésbé is megmásítani.

(Folyt. köv.)

Menyhárt János.

V Á L A S Z

a „Determinánsokról“ című tanulmány bírálatára.

Midőn bizonyos kérdések és elvek a sajtóban több oldalról bírálat alá vétettek, az csak üdvös lehet az eszmék tisztázására és az elvek helyes megállapítására nézve, ha a kérdések megvitatása helyes cél, vagy éppen a tudomány érdekében történik. Ezen gondolat vezérelhetette (B) urat, midőn tanulmányomat bírálat alá vette. Engem is ezen gondolat vezérelt, midőn indítva éreztem magamat a bírálatra válaszat megírni, bár e jelen esetben — saját munkám védelmére — nem örömet nyultam a tollhoz.

Mindenek felett sajnálatomat kell kifejezni a fölött, hogy nem szólhatok a bírálatról úgy, mint a mely minden elfogultságot és hibákat nélkülöz, s bár a jó szándék bíráló urban meg volt, mégis egy pár „tollhiba“ — kétségkívül akaratlanul — becsuszott bírálatába.

Hogy a logikai rendet megtartsam:

1-ször is nincs igaza (B) urnak, midőn azt mondja, hogy munkám dr. Dölp művének kivonata. Lehet hogy (B) ur csak ezt olvasta, és hogy — mint természetes — minden ilyen mű lényegileg megegyezik egymással, ráfogta, hogy kivonat. — Miért nem inkább Baltzer művének kivonata? ezt többször idézem, mint Dölpöt, — (B) ur ezen állítása a tollhibák legvastagabbika.

2-ször. A Determinánsok meghatározására mondott bírálat tulajdonképp semmit sem mond, sőt a mit mondani látszik is — bocsánat — nem áll. Egyébiránt nem állítom, hogy (B) ur valótlanságot akart volna mondani.

3-ször. Nincs igaza (B) urnak, midőn azt mondja, hogy az alsóbb rendű determinánsok meghatározása kimaradt. Munkám 7-ik lapján éppen ez áll, a hol is az egész lapon erről, és az alsóbb rendű determinánsok képzéséről van szó.

4-szer. A mi az elsietésből származott hibákat illeti, nem vehettem ki a bírálatból, mely hibák legyenek azok s minő alapon?

5-ször. Mivel a homogén egyenleteknél az általam mondottakat helyteleníti, tehát ha már (B) ur olyan szerelmes Dölpbe, én is Dölpből idézek: Das System (55) wird homogen, wenn die Constanten α verschwinden; — d. h. $\alpha_1 = 0$; $\alpha_2 = 0$ ... $\alpha_n = 0$ wird“ (48 l.) Méltóztassék felkeresni az 55 alatti egyenleti rendszert s összehasonlítani a tanulmányomban található rendszerrel.

Végül, hogy az előszóban azt említettem föl, hogy — tudtommal — e tárgyról még eddig magyar munka nem jelent meg, ezt korántsem azért mondtam, mintha az uttörés dicsőségét magamnak vindicálnám, jöllehet önálló mű csakugyan nem jelent meg: hanem azért említettem, hogy ezzel indokoljam azt, hogy miért neveztem én a Subdeterminánst alsóbbrendű determinánsnak, az Adjungirte determinánst kapcsolt determinánsnak, stb. mert én ezt így nevezve sehol nem láttam és nem hallottam, s azt hiszem nem tettem rosszul, midőn én magam adtam ilyeneknek, a nekik megfelelő s hozzájuk illő magyar műszavakat.

Én különben nem akarom követni (B) urat azon térre, melyre bírálatában lépett t. i. a személyeskedés terére; — válaszómban tisztán tárgyilagos kívántam lenni minden személyes sértést mellőzve, — midőn az általam követett elvek helyességéről meggyőződve, azok hibás voltát tagad-

tam. Mellékesen megjegyzem, hogy munkám fölül már eddig olyan egyének mondtak kedvező véleményt, kik (B) ur előtt is kétségkívül tekintélyekül ösmertetnek el; ezen vélemények értelmében munkám „diszes helyet foglal el a gymnasiumi tankönyvek sorában“ stb.

Ezen válaszómmal kapcsolatban kinyilatkoztatom, hogy (B) ur hibás állítását visszautasítom, s az elibem dobott kesztyűt felveszem, — s (B) úrral a mathematica bármely ágából, bárhol és bármikor megmérkőzöm, s a tudomány fegyverével a vitát elfogadom.

Debreczen, 1879 Feb. 10.

Futó Mihály.

(B) A fentebbi válaszóhoz, F. ur engedelmével, még nekem is van pár szóm.

Ennek a válasznak van egy kis „Hübner“ is. A mult héten F. ur beadott e lapok szerkesztőségéhez egy választ, a mely megkisértett érdemleges cáfolatot is foglalni magában, az én bírálatommal, illetőleg csak ismertetésemmel szemben. Én e válaszra megírtam feleletemet s nem akarva folytatni a huzalkodást, elküldtem e feleletet F. urnak, gondolva, hogy abból meggyőződhetik egy pár állításának merőben comikus volta fölül s visszavéve válaszáat, abban maradhat az egész dolog. F. ur azt a választ vissza is vette, s a helyett adta be ezt a másikat, mely már — egy pontot kivéve — az én állításaimnak csak cáfolat nélküli tagadása, abban az egy pontban pedig az F. ur által „tanulmányában“ irottaknak egyenes cáfolása.

(1) F. ur azt modja, hogy ő nem Dölpöt kivonatolta. Elhiszem; — de meglepő, hogy munkájának elméleti része § ról §-ra összevág a Dölpével, kivéven azt az egyetlen egyet, hogy Dölp elébb tárgyalja a linearis egyenletekre alkalmazást s csak aztán az összetett és kapcsolt determinánsokat. A lineáris egyenletek feloldásának tárgyalásában is nyomról nyomra ugyan utat követi szerző, a melyet Dölp. Igaz, hogy az „elemző mértani feladatok feloldásánál“ változtat. Dölp 13-ik feladatát 2 fele szakítja, egyik részről kitélik az első, a másikkól a 3-ik feladat. Dölp 1-ső feladatát ő 2-iknek teszi, a 7-iket 4-iknek, a 2-ikat 5-iknek a 4-iket 6-iknek. Mig Baltzerrel vetve össze szerző tanulmányát, ilyen egyezést hiában keresünk. — Én egyébiránt megvallom, hogy eddig azt hittem, hogy kivonatolni annyit tesz, mint teljesen egy előttünk fekvő mű tárgyalási modorát követni, — mert hisz mint a válasz is mondja „természetes, hogy minden ilyen mű lényegileg megegyezik egymással.“ Ha tévedtem, abban a hitben, hogy a tanulmánynak önálló felfogást, új még eddig — legalább oly tisztán — ki nem derített adatokat, tehát okvetlen új, önálló tárgyalási modort kell feltüntetnie, akkor nincs más hátra, mint szerzőtől engedelmet kérnem. De ha a „tanulmányról“ való felfogásomat egy Csengeri, Kemény, Szécsen stb. osztja, akkor szerző műve csakugyan nem tanulmány hanem kivonat.

(2) A „Determinánsok meghatározására mondott bírálat hogy „tulajdonképp semmit sem mond“ abban teljes igazsága van szerzőnek. Mert én nem mondtam egyebet mint, hogy az „egészen hibás.“ Megmondom hát most azt is, hogy miért? Azért mert abban egy füst alatt összezavarodik az anyagi ok, a jegy és a jelzett dolog fogalma. Azt a meghatározást, hogy azok az elemek, melyekből meg kellene alkotni a determinánst, magok a determináns, nem fogja megtalálni szerző sehol. Különben kár volt azt a mult heti választ visszavenni. Abban fura dolgokat lehetett volna olvasni ide vonatkozólag.

(3) Az alsóbb rendű determinánsokról azt a mi a 7-ik lapon van, én is láttam. Csak azt nem tudtam elhinni, hogy az definitio. Én olyat többet — tán szükkörű olvasottságom miatt — még nem láttam.

(4) Elsietésből származott hibának róttam én fel azt a képtelen állítást, hogy ugyanaz a determináns most n,

majd n^2 elemet tartalmaz. Azóta láttam, hogy nem az. — Visszavett válaszában indokolta is ezt szerző azzal, hogy diagonál tag n elemből állván, abból pedig n más új tag fejtethetvén ki, az elemek száma a szerént a mint egy vagy másféleképp jelezzük, n vagy n^2 lehet. De ez, tudja azóta F. ur, nem így áll, a diagonal tagból nem n új tag fejtethető, hanem $n!$ Ebben pedig sok a különbség. S akkor sem lehetne abból, hogy a jel és jelzett dolog nem egy természetű, a jelzett dolog kétféle, chameleonszerű tulajdonságára következtetni. Ilyen pennahibának tudtam be azt is, hogy a homogén egyenleti rendszernek, mely n egyenletből áll, n értékrendszer teszen eleget. Pedig nem n , (tehát annyi, a hány egyenlet van) hanem végtelen sok.

(5) A homogén egyenlet általa adott meghatározásának igazolásául idéz F. ur is Dölp-ből. Ugy de az az idézet toto coelo más mond, mint szerző tanulmánya. Ott az van, hogy ha — nem mint a „tanulmány“ mondja: „az egyes egyenletek állandó adott értéke null,“ hanem — az egyenletben levő „állandónak“ az α -nak értéke null, akkor homogén az egyenlet. Vagy ha úgy tetszik, ha nincs az egyenlet tagjai közt egy sem, mely úgy volna ismeretesekből össze szerkesztve, hogy hozzájuk ismeretlen is ne csatlakoznék. Ez pedig talán még sem egészen egy!

Azt, a mit én ezeken kívül állítottam, hogy szerző munkája e tárgyról, magyar nyelven nem első, F. ur im most maga is elismeri. De azt mondja, hogy engem nem akar követni a „személyeskedés terére.“ Én, jó lélekkel megvallom, nem tudom, mi volt az én ismertetésemben személyeskedés, ha csak az nem, hogy „reméljük, hogy az ifju szerző tüzetesebb tanulmány s gondosabb munka után a téren, melyen megindult, irodalmunknak hasznos szolgáltatokat fog tenni,“ mert ezen kívül talán az egész ismertetésben szó sincs szerzőről.

Azt azonban, hogy szerző *tanulmánya* „diszes helyet foglal el a gymnasiumi tankönyvek sorában“ én is szives készséggel aláírom, azonnal, mihelyt gymnasiumi tankönyvek gyanánt „tanulmányokat“ fognak használni s mindaddig, míg — mint most — gymnasiumunkban a determinánsokat nem tanítják.

A „mérközési“ ajánlatra pedig nem tudok mást mit mondani, mint hogy én nem emlékszem, hogy valaha csak a zal is dicsekedtem volna, hogy a kétszer kettőt összevissza tudom, — szerzővel pedig soha tudományos dologról egy szót sem beszéltem.

Igy hát nem tudom, mivel adtam okot a math. párbajra hívásra?

„Ceterum censeo Cartaginem esse delendam.“ Vagy jól magyarul: szerző tanulmánya nem tanulmány, hanem „Dölpnek elég hiányos és némely helytt elvi dolgokban is hibás kivonata“ s daczára annak, hogy „diszes helyet foglal el a gymn. tankönyvek sorában“ én „a tanulmányozni kezdők számára nem tartom alkalmasnak.“ Szomorú azonban, mikor szakférfiu ily elemi dolgokon disputál.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

A reformátusok debreczeni főtanodájában a felsőbb tanulók részére évenként kitűzetni szokott pályázatok eredménye a második félév kezdetével febr. 10-én hirdettetett ki az ifjuság előtt, mely szerént:

A *Hatvani* alapítványból, az egyháztörténelmi pályakérdés latin nyelven megfejtőjének Kiss Bertalan esküdt felügyelőnek 31 frt adatott.

A *Keresztési Deák* alapítványból a theologiai kérdést, Szabó Lajos esküdt felügyelő oldotta meg s nyerte el a 84 frt pályadíjat; versenytársa Fábíán Sándor 4. th. dicsérettel jutalmaztatott. — A politikai kérdést Kósa Zsigmond 3. j. h. oldotta meg, pályadíj itt is 84 frt. — Versenytársainak munkái szintén dicsérettel tüntetettek ki, Sas Elemér 4. j. h. és Csathó Kálmán 4. j. h.

A *Váradí Szabó* alapítványból neveléstani munkájáért Tóth Emil 2. j. h. jutalmaztatott 50 frttal.

A *Péczely IV-ik* hittani kérdést Fábíán Sándor 4. th. és Bethlendi Sándor 3. th. fejtették meg; az első 25, a második 10 frttal jutalmaztatott. A 3-ik pályázó műve messze maradván ezeké mellett.

A *Kanyó* alapítványból a gyakorlati theologia köréből kiadott kérdést Medgyesi Lajos esküdt felügyelő fejtette meg; jutalma 50 frt. Versenytársa egy volt.

Az államtudományi pályakérdésre beérkezett mű jutalomra méltónak nem találtatott.

A bölcsészet köréből kitűzött pályakérdést Mátéfy Ferencz IV. j. h. és Katz Sámuel 3. j. h. fejtették meg; az első 30, a másik 20 frt jutalomban részesítettvén.

Ugyanezen alapítványból a tanítóképezdei növendékek részére kitűzött történelmi pályakérdést Mészáros Ferencz 3. éves t. n. fejtette meg, s 25 frttal lett megjutalmazva.

Február 7-én Nagy Pál tanár tartott a főiskolában igen érdekes előadást. A főiskola szertára egy Siemens-féle magneto-electrikus gépet szerzett, mely folytonos és egyirányu villany-folyamot ad. E gépet mutatta be s ismertette legfőbb vonásaiban az ifju szaktanár ur előre bocsátva néhány szót a delejes és villanyos inductióról. Aztán számos jól sikerült kísérlet következett a gép hatásának bemutatása szempontjából. Talán legjobban hatott az értelemre az, midőn az előadó annak bebizonyítása végett, hogy a gépben valósággal a mechanikus izomerő változik át villany-erővé a galván-folyamot levezető drótokat egy galvántelep vezető sodronyaival kötötte össze s im a gép dobja stb. azonnal forgásba jött. Különösen jól sikerültek a Geisler-csővekkel adott mutatványok is. — A közönség oly számmal jelent meg az előadásra, hogy a 180 ülőhelylyel elátott teremben egyrészek állani kellett.

Gyász hírek. Idősb *Szatmári Király Pál*, ki a 40-es években Ung megye alispánja, a koronázás után darab ideig Tornamegye főispánja, az alsóborsodi egyházmegyének pedig segédgondnoka volt s ki mindezen diszes hivatalaiban az egyház s illetőleg a haza ügyeit a legnagyobb érdeklődéssel szolgálta és mozditotta elő, ki mint családfő, mint felebarát a legtiszteletre méltóbb nevet érdemelte ki, Budapesten ez év febr. hó 2-án 68 éves korában jobb létre senderült. *Dorth Mátyás* kiskéri ág. hitv. ev. lelkész f. évi január 25-én 31 éves korában halt meg. *Nagy Sándor* az udvarhelymegyei peteki ref. egyház nyug. tanítója, ki tanítói hivatalát 58 évig viselte, ez évi január hó 9-én kísértetett örök nyugalomra. Áldás legyen emlékeztökön.

Jelentés. Ezennel tiszteletteljesen jelentem, hogy dr. *Criegernek*, a G. A. egyesület központi titkárának, utolsó egyetemes gyámintézeti közgyűlésünk kedves vendégének, az eredeti fénykép után lemasoltatott és kitünően sikerült fényképe nálam kapható. A tiszta haszon egy evang. egyházi cél javára fordítatik. Ára egy kabinet-alaku képnek 1 frt, bérmentett ajánlott beküldés mellett 1 frt 20 kr. — A megrendelések mielőbbi eszközését kéri

Besztercebányán, 1879. évi febr. 5.

Mockovcsák János
ev. lelkész.

Hiba igazítás. A 6-ik szám tárczája utolsó bekezdésének (591 ap) tizenegyedik sorában ez „Nem jobb-é — gondolták a *jeszuiták*“ így igazítandó: „Nem jobb-é — gondolták a *janzenisták* . . .“

E számhoz mellékelve küldetik szét az angol „Vallásos iratok terjesztő Társulat“ magyarországi ága kiadványának legújabb jegyzéke.

Felelős szerkesztő és kiadótulajdonos: **Joo István.**

Főmunkatársak:

Tóth Sámuel.

Bekési Gyula.